

ЉУБИНКО МИЛОСАВЉЕВИЋ

БЛАТНО ДОБА

Питање о будућности подразумева или пророчке или прогностичке, футуролошке амбиције и способности, које аутор овог прилога не поседује. Па ипак се одлучује да нешто каже и о ономе шта обичном човеку не може бити познато с било каквом извесношћу. Пошто се људи могу делити на песимисте и оптимисте, и пошто он припада пре и више првима, свој одговор ће темељити на том и таквом осећању ствари.

О будућности без будућности

Будућност је вазда происходила из прошлости и садашњости, уз мање или више радикалних раскида са њима. Актуелно стање ствари упућује пак на то да је овај свет без будућности, и то не само због тога што га од нагле и крајње пропасти чува још једино бомба која може да га уништи. Самоуништава се он већ веома дуго, па интелектуалци, који по природи свог посла, или пре по миту који о њима још живи, немају никакву шансу да овај ток ствари преусмере. Они дакле, као и овај свет немају будућност, па макар постојали у њему пропорционално у знатно већем броју него у свим пређашњим временима.

За утеху, будућност немају нити ће је имати ни многи други социјални слојеви на којима је својевремено почивао свет. Сељаци, чак ни пољопривредни произвођачи, како су својевремено били преименовани, будућност немају у машинском и технизованом свету. Неће је имати ни радници, бар не они и онакви у које је Маркс полагао толике наде да ће препородити свет. Бојим се да је ни многи други социјални слојеви чија је будућност пожељна за опстанак света неће имати, али ће зато све већу моћ задобијати све оне

социјалне групације које свесрдно раде против његовог пристојног опстанка.

Како ствари данас стоје, будућности у овом свету имаће само криминалци, они у власти и изван ње, потом терористи и наравно старлете. Чак је и будућност спортиста под знаком сумње зато што су стварне људске могућности у овој сфери већ исцрпљене, па ће нова достигнућа зависити пре свега од (зло)употребе хемијских средстава, опет од стране криминалног миљеа. У будућности ће постојати само две „класе”, она произвођача (било чега) и потрошача (свега и свачега). Исти људи имаће јанусовске улоге за пре и после подне, за радну седмицу и викенд. Медијима се некада зама-ра да својим програмима нивелишу образовне нивое; сурвавају најобразованије а интелектуално уздижу необразоване. Данас они бестидно идиотизују ове друге и свакога ко им то допушта, чиме се у истој популацији стварају два ментална склопа који ће међусобно све теже комуницирати, а још мање ће имати могућности да се разумеју.

Како је све то почело, ако се овако наставља? Шта о том путу ка беспућу каже историјска и мисаона прошлост? Морамо се подсетити мита о златном добу и Хесиода. Беоћански сељак међу првима је указао на то да мера ствари није прогрес у добру већ његова супротност, регрес, пропадање људског рода као природнији историјски ток. Свет је, по Хесиодовом мишљењу, већ до његовог времена (крај 8. и почетак 7. века п. н. е.), прошао кроз пет епоха или еона, све тонући од виших ка нижим ступњевима, од бољих ка лошијим раздобљима. Пошто су се окончали златно, сребрно, бронзано, херојско доба, свет се нашао у железном раздобљу, у коме је старогрчки рапсод живео, са свим последицама које собом носи дегенерација и деградација људског бића.

Ако се може поверовати Хесиоду и његовом виђењу историјског тока, ми данас живимо у некаквом добу које би се могло назвати блатним, упркос томе што је оно технолошки, у стотинак последњих година, у тој сфери зачуђујуће напредовао. За такво виђење могло би се наћи мноштво доказа, почев од онога да је грчком рапсоду врлина била једна од кључних речи и највиша вредност, да би данас ова реч устукнула из језика и уступила место извесним маркетиншким тричаријама. Или како је негде доста давно записао песник Јован Зивлак – стари су знали за врлину, а ми данас имамо фрижидере. Додао бих да смо после фрижидера добили још штошта, али се од врлине све упорније удаљавамо.

Интелектуалци су на светскоисторијску сцену ступили са просветитељством и француском револуцијом, мада их је било одувек. Најпре су називани мудрацима, па филозофима, потом хуманистима

и томе слично. У новом веку, са постепеним процесом секуларизације, преузимали су делимично улогу средњовековног свештенства бар по томе што су ауторитет градили борећи се за универзалне вредности, демонстрирајући моралну стаменост и тежећи некој врсти непогрешивости. Живели су од продаје своје културе, знања и луцидности, али свакако у друштвену корист. Критичност према постојећем, у првом реду према режимима, прерасла је у догму и неминовни атрибут који краси интелектуалце. Продуковали су идеје на којима ће израстати идеологије које ће покретати масе на ратове и револуције, заправо на стварање историје.

Напокон је створен својеврсни мит о интелектуалцима као високоморалним личностима који вазда брским реакцијама бране истину и правду и склони су саможртвовању за узвишене циљеве. Они су та умна, друштвена и морална снага која ће својим непомирљивим гласом дати подстицаје за превладавање нечега што је означено као лоше друштвено стање.

Међутим, историјска збивања ће утицати да тај јединствени лик интелектуалца у „миту” о њему почне да задобија различите ретуше. Са диференцијацијом народа у нације и настајањем националних држава партикуларност је почела да обузима лик интелектуалца. То ће бити основ за будућу кључну поделу унутар овог социјалног слоја, која ће учинити да данас међу интелектуалцима дође до непревладиве поделе на тзв. мондијалисте и националисте, космополите и родољубе.

Троструки модел издаје интелектуалца

Сваки народ и свака национална држава имали су потребу за својом националном интелигенцијом, посредством које би друштво брже напредовало и бивало повезаније са осталим цивилизованијим светом. Ако су се захваљујући историјским чиниоцима налазили у каквом заостатку, настојали су да властиту интелигенцију што пре створе, школујући младе тамо где је то било упутно. Народ без своје интелигенције осећао се као беспаметан и тражио је начина да тај недостатак што брже и боље превлада. Национална интелигенција, по правилу у почетку веома малобројна, бивала је национални понос. Чини се да се сва друга друштвена елита лакше могла стварати и профилисати од интелектуалне.

Бар у нашим условима, интелектуалци су најпре потицали из самог народа, не од сопствене саморепродукције, што, наравно, није било ништа лоше, напротив. И делили су у једном периоду српске историје, у другој половини XIX и на почетку XX столећа, судбину сопственог народа. У ослободилачким ратовима, почев

од Првог српско-турског до краја Првог светског, интелектуалци су углавном били уз свој народ. Потоња времена ће водити ка поделама и жигосањима на „поштену интелигенцију” и ону која то по тадашњим мерилима није могла да буде.

Током Првог светског рата многи значајни српски интелектуалци, али и многи младићи који су то требали да постану, учествовали су у ратној епопеји и изгубили животе. Милутин Бојић није дуго надживео „Плаву гробницу”, Дис је постао утопљена душа. Али се Бори Станковићу, изванредном писцу, замерало после рата што је рат провео у Београду и у окупаторским гласилима објавио неколико прича док су српски војници крварили на Кајмакчалану и другим бојиштима.

Готово идиличну слику која је постојала о српским интелектуалцима током Великог рата и одмах после њега нарушио је спис Арчибалда Рајса *Чујте Срби*. Први циљ српских интелектуалаца био да своје склоне, како вели Рајс, у ровове Женева, Париза и Лондона, где ће провести рат, уз правдање како ће после рата бити потребни паметни људи за обнову земље. Он исписује читав списак интелектуалаца који су избегли муке и страдања по албанским и македонским планинама, али су одмах по ослобођењу настојали да постану утицајне личности уместо уморних и разочараних ратника. У Првом светском рату је знатан део српске интелигенције издао свој народ, што се није дешавало, како примећује овај пријатељ Срба, у осталим зараћеним државама, ни пријатељским ни непријатељским.

Своју црну слику интелектуалне елите употпуњује Рајс запажањем да се многи Срби школовани у иностранству нису остварили по повратку у отаџбину. Знање стицано у другим културама, које напосто нису могли озбиљније да упознају, „остајало је књишко и није се стапало с духом”. Они који су успели да створе значајна дела, попут Слободана Јовановића и Скерлића, учинили су то захваљујући личним способностима и изванредној интелигенцији. „Ваша интелигенција ропски прати сва застрањивања и све глупости такозваног савременог живота, и у томе још претерује, било то у моди, сликарству, вајарству, спорту итд.”¹ Он такође пише како још у време док светом није био завладао бог-новац српска интелигенција није била имуна на изазове монете, због чега ће је у једном поднаслову означити као „жариште трулежи и покварености”.

Интелигенција је по Рајсовом запажању постајала све гордија и у њој су се све више губила лепа својства српског народа. „Било

---

¹ Арчибалд Рајс, *Чујте Срби*, прев. Дејан Стојићевић, Београдска књига – Партенон, Београд 2006, 28.

је још много горе с вашим младим људима по повратку из иностранства. Себе су сматрали супериорним. Презирно су називали друге – оне који нису имали универзитетску диплому или неки сличан папир – сељацима.² А себи су давали онај смешни заједнички назив 'интелигенција'. Ти људи сиромашног духа не увиђају да се истинска интелигенција не стиче само студијама, па чак ни оним највишим. Истинска интелигенција је природан дар и проистиче из духа и из срца. Обичан сељак може да буде сто пута интелигентнији од универзитетског професора са пола туцета диплома."³

Ово је писао Арчибалд Рајс некако у исто време када је Жилијен Бенда објавио есеј провокативног наслова *Издаја интелектуалаца*. Бендин текст се појавио 1927. године, а писање Рајсовог штива упућеног Србима завршено је 1928. године, са опоруком да се не објављује за његова живота, да би се на његову појаву причекало читавих седамдесетак година. Да ли је Рајс чуо наслов или евентуално читао Бендин текст немогуће је утврдити, али је сам наслов могао бити инспиративан за Рајса да доста простора у својој невеликој књизи посвети српској интелектуалној елити и прикаже њене мане.

Код ове двојице аутора ради се о различитим типовима издаје интелектуалаца и вредностима које се издају. У Бендином есеју издајом је означено одустајање од одбране универзалних вредности зарад партикуларних, националних, расних и класних циљева и интереса. У Рајсовом спису радило се о издаји сопственог народа и то у тешким тренуцима његове историје, али и о својеврсном настојању да се од тог чина профитира.

Независно од ова два списка, који указују на два модела издаје интелектуалаца, тај чин је задобио обресе својеврсне апорије. Према њој, издаја би била нешто што интелектуалци обавезно чине, а то шта издају зависи од њихових интелектуалних опредељења и уверења. Или, крајње упрошћено приказана, ова апорија се своди на издају или човечанства или сопственог народа. Из (априорних) опредељења за једну од алтернатива проистиче сва та непомирљивост већ спомињаних мондијалистичких и патриотских позиција, глобализма и глокализма.

---

² Негде шездесетих година прошлог века, у време почетка интензивног пражњења села у Србији и масовног преласка становништва у градове, веома често се користила реч *сељак* и то у пејоративном значењу. Таквом њеном употребом антиципирало се али и подстицало оно што ће доћи; пражњење села и бела куга. Вазда сам се питао чиме су сељаци допринели да тако буду ружени, све до овог Рајсовог објашњења да заслуга за то припада неким интелектуалцима. Данас, кад сељака готово да више нема, све ређа је употреба те речи, па и она с погрдним значењем.

³ А. Рајс, нав. дело, 38.

Из ове поделе, која чак ни дијалог не чини могућим и делотворним, јер су ровови довољно дубоко ископани, могу следити својеврсни апсурди, попут онога да ваш народ уништавају са неких „космополитских” позиција а ви томе још свесрдно аплаудирате, док народни плач због зла које му се наноси осуђујете као груби национализам. Излаз из ове апорије и међусобног неразумевања сукобљених страна могао би се наћи у консултовању истине и пропитивању осећања за правду. Међутим, ове вредности су се у постмодерном свету сасвим релативизовале. Истина се договара, ствара, инсценира, а правда бесрамно постоји за једне, не и за друге. И једна и друга су изгубиле статус универзалних вредности.

Међутим, у најновије време настао је трећи и најгори тип издаје интелектуалаца. Он ни на који начин не почива ни на каквим уверењима већ на хедонистичким прохтевима, што је последица постмодерног обрачуна са традиционалним вредностима. Тако је шака сребрњака постала најнеупитнија вредност, која искључује сваку љубав па и ону према полису и према космополису.

Интелектуалци на Хесиодовој низбрдици

У моје студентско доба беснео је рат у Вијетнаму и ми смо, као интелектуални подмладак, протестовали против америчке агресије и испољавање суровости. Чинили смо то, по свој прилици, под утицајем суда који су у Лондону основали 1966. године Берtrand Расел и Жан Пол Сартр са још неколицином такође веома истакнутих интелектуалаца. Суд је носио име по презимену овог тада веома утицајног енглеског филозофа и добитника Нобелове награде за књижевност 1950. године. Судије интелектуалци заседали су у неколико главних градова европских држава и доносили своје осуде и пресуде моралног карактера. Овај, како су га називали, „преки суд” није наравно могао да заустави рат али је гласом интелектуалаца од највећег ауторитета могао снажно да осуди оно што су чинили људи од највеће моћи.

Неких тридесетак година касније, пошто се у свету штошта десило и пошто је уклоњена „гвоздена завеса” која га је политичко-системски делила на две сукобљене стране, и када се бар на тренутак могло поверовати да отпочиње остварење Кантовог идеала о вечном миру, највећа војна организација западног света почела је да бомбардује најпре Србе у Босни, а касније се устремила на Републику Србију. Био је то посве неравноправни сукоб, не само по војној сили већ и по томе што је слабија страна била неоправдано оптуживана, осуђивана, напослетку бомбардована, а што је још горе, уз одобравање и готово хорску подршку том чину. Раселовог

суда више није било нити је могло да буде, али су на сцену опет ступили филозофи, сада француски и „нови” на челу Бернаром Анријем Левијем. Ови филозофи ће, за разлику од претходника, чинити све супротно, а њихово право да суде и пресуђују није почивало на вредности и значају њихових филозофских опуса, него је стечено на неки волшебан начин.

Уместо да се држе бар непристрасно и озбиљно се потруде да разумеју шта се то и зашто тако збива, ови нови интелектуалци су априори и пропагандно одобравали примену силе над слабијом и по много чему недужном страном. Оно што су чинили медији као експоненти силе као да није било довољно, па су то исто својим ставовима требали да потврде и легитимишу интелектуалци. Њима би требало да се више верује јер их још од Драјфусовог времена красе ореоли објективности, непоткупљивости и неискварености.

И цео интелектуални Запад је мање-више ћутао о ономе што (нам) се збивало, сем веома ретких појединаца, углавном књижевника, који су као некада Виктор Иго, указивали на то да се сатире један мали народ. Сличан интелектуални мук пратиће и потоња бомбардовања Ирака и Либије.

Додуше, у савременом западном свету постоји само један изузетак од општег стања – Ноам Чомски, који упорно истрајава на традиционалном послу интелектуалца, што више зачуђује него што охрабрује. Он се годинама већ бритко оглашава у готово свим изазовним приликама и упорно инсистира на одговорности интелектуалаца пре свега према афирмацији истине и разобличавању њене супротности. Својим реакцијама, непосредним интелектуалним ангажманом, он је задобио велике симпатије широм света, али нису изостале ни жестоке осуде и то не од жигосаних моћника већ од самих интелектуалаца. Неки сматрају да његово дугогодишње упорно борбено трајање, то да му већ давно нису запушена уста, не значи друго већ да му је намењена улога украса америчке демократије. Други пак мисле да је Чомски „увек био контролисана опозиција” и наводе доста аргумената за такву оцену.

Свет више није и никада неће бити онакав какав је био. Нити су интелектуалци оно што су били, још мање су онакви какви би требало да буду. Они све мање имају снаге и смелости да нешто кажу (што није политички коректно), све мања је могућност да се чује то што би требало рећи, а богме сваким даном је и све мање оних којима би казано могло нешто да значи. Пошто је посао интелектуалаца да буду на страни добра и истине, против зла и лажи, то ће им бити све теже у свету симулација и симулакрума, сваковрсних манипулација и превара. И сâм сам својевремено уживао пред „лепотом” призора које су стварале америчке ракете у ноћном

небу изнад Багдада. Многи други у свету су скакали од радости и аплаудирали док су рушени мостови по градовима Србије, верујући притом да су непоколебљиво на страни добра.

Експерти и њихова посла

Филозофи су некада мењали свет, а данас то чине експерти не питајући се, наравно, о смислу и сврси онога што чине. Интелектуалцима је преостало још једино да свет тумаче (у медијима), чиме и сами своје амбиције своде на експертске. Тенденција интелектуалаца да буду експерти и захтеви те врсте нису од јуче. У неким пређашњим временима политика (свеједно да ли једнопартијска или вишепартијска) захтевала је од интелектуалаца да буду ангажовани, што је значило да се лате експертског посла, пропагандистичке друштвене улоге.

Данас се мноштво потенцијалних интелектуалаца све радије оријентише и преоријентише на ту мање клизаву експертску стазу. Експерти су политичарима оданији, поузданији и неупоредиво подобнији од интелектуалаца, које све чешће и више потискују из оног њиховог традиционалног гнезда смештеног између власти и народа. Експерти се углавном регрутују образовањем, а они „хуманистички” долазе из редова пале интелектуалне елите. Интелектуалце апаратчике, заправо експерте који нису ни знали да су то што јесу, данас су наследили „компрадорски интелектуалци” (С. Антонић), „опслужујућа интелигенција” (С. Кара-Мурза), који свој новац зарађују туђом памећу и за туђе бабе здравље.

Пошто прозаична времена захтевају прозаичне људе, експертско је да раде свој посао, да не буду ничија савест и никоме на савести и да не брину светску бригу. Стални али узгредан посао им је да манипулишу људима, а најузвишенији да обogaљују државе и народе. Да свет не би живео у несагласности са својим временом, технолошко доба воли фах-идиоте. Они одлично рачунају на компјутерима али, како поручује један виц, не разликују јагње од шарпланинца.

Добро би било када би се могле остварити наде Зигмунда Баумана да интелектуалци постану законодавци, а не само интерпретатори. Али им таква привилегија тешко може бити дата. Питање је да ли би онда и у чему могли и да се сложе. Они су заправо одувек били у законодавним пословима, али само као правни техничари, што им никада и неће бити ускраћено.

Свет ће, нажалост, остати без интелектуалаца, оних из „митског доба”, који су сматрани савешћу човечанства, али и интелектуалаца бранитеља националних вредности. Јер што је у друштвима

све мање народа, а све више заблуделих појединаца због процвата индивидуализма, све мање ће бити националних, патриотски усмерених интелектуалаца.

Будућност ће се све више, нажалост, ослањати на рад експерата, све мање ће у њој бити утицајних интелектуалаца, осим оних које називају јавним, зато што им је посао да утичу на јавно мњење. Јавни интелектуалци постоје од процвата моћи медија, а циљ им је да се конзументима нешто разјасни, критички или апологетски свеједно, зависно од друштвене, државне, страначке или неке друге и другачије интенције.

Насупрот великим надама које се полажу у значај тзв. јавног интелектуалца, определио бих се ипак за његовог антипода, који је такође оксиморон. Знао бар за двојицу „приватних интелектуалаца”, и то веома утицајних у дугом временском раздобљу, што им сам тај статус „приватности” озбиљно доводи у питање. То су Сократ, који ништа није хтео да напише и страдао је за истину од неправде, и Монтењ, који је сам себи био и физика и метафизика и никоме није био на услузи. Тајна њихове дуготрајности у томе је што су постојали и стварали пре медија, а не за њих и због њих.

Ко може да сīасе свей̄ ако му сīаса уой̄щ̄ӣе има

На питање ко би овај свет у ово блатно доба могао да извуче из глиба не бих могао да понудим иоле смислен одговор. Интелектуалци такви какви су, све мање утицајни и све аутистичнији, то сигурно неће моћи, нити би им каљуга, њихова и сва остала, тако нешто допустила. А божанствено би било да их има, да се њихов глас чује, да им се верује и да свет мењају супротно од оног смера на који је указивао Хесиод.

Експертима по природи ствари и није посао да спасавају свет; они могу само да га све дубље увлаче технолошки прогрес, еколошку и осталу пропаст. У озваничено секуларном свету свештеници су изгубили сваки озбиљан утицај, а друге групације које би нешто можда могле да учине или су прокоцкале шансу или још увек нису ни на видику.

Свет би можда могле да спасу неке изузетне личности које се ретко јављају, тек онда када се додирне дно дна, како се то у историји већ дешавало. А да ли ће се и када оне „родити”, није ми дато да знам. То је већ посао за пророке, чак не ни за прогностичаре.